

Dorđe Tomić¹
Fakultet političkih nauka Banja Luka
djordjetomicbl@yahoo.com

UDC 341.7/.8:008(4)
Pregledni naučni rad
Primljeno: Jun, 2011.
Prihvaćeno: Oktobar, 2011.

Kulturna diplomatija kao političko sredstvo Evropske integracije

Abstract

Social, political changes, and especially those in communication, have given birth to new dynamics in terms of political actors and their relations in Europe. Culture is thus reinvented, in a new way, as a political content and cultural exchange can be placed at the heart of the politics. Overcoming the national borders, the phenomenon of cultural diplomacy marks the beginning of the 21st century. It consists essentially of communicational exchange, aims at gaining influence or at cooperation, and its actors are more diverse than ever. Can this type of political international relations be used as a model in European integration and, especially, in the European Union enlargement?

Key words: *cultural diplomacy, intercultural communication, international politics, European integration, enlargement.*

Apstrakt

Društvene i političke promjene, a posebno one u komuniciranju, dovele su do nove dinamike kada su u pitanju politički akteri u Evropi i odnosi među njima. Pri tome se kultura ponovo javlja, ali na novi način, kao politički sadržaj i kulturna razmjena se smiješta u središte politike. Prevažilažeći državne granice, fenomen kulturne diplomatije obilježava početak XXI-og vijeka. Njena suština je komunikacijska razmjena, cilj joj je širenje uticaja ili saradnja i njeni akteri su raznovrsniji nego ikad. Može li ovakav oblik međunarodnih odnosa i politike biti model za evropsku integraciju i, naročito, za proširenje Evropske unije?

Ključne riječi: *kulturna diplomatija, interkulturalna komunikacija, međunarodna politika, evropske integracije, proširenje.*

---

¹ Politolog, viši asistent na FPN u Banjoj Luci. E-mail: djordjetomicbl@yahoo.com

Uvod

Pitanja o kojima je ovdje riječ, koja se tiču uloge *kulturne diplomatije* u evropskim integracijama, oslanjaju se na dvije opšte pretpostavke. Prva od njih je ona o složenosti međunarodne politike. Premda nije opravdano otpisivati nacionalnu državu kao dominantni subjekt međunarodnih odnosa, očigledno je umnožavanje (važnih) aktera na svjetskoj političkoj sceni. Drugi stav je da, na tako raznovrsnoj sceni, mnogi nedržavni učesnici na raspolaganju imaju tehnologiju komuniciranja i ostala sredstva koja omogućavaju da se djelovanjem prevažidu državne granice, i to bez posredovanja ili značajnije internencije države.

Tačnije, pitamo se da li osobenosti savremenog svijeta ističu značaj diplomatije koja se vodi putem kulture i, nastavljajući tu istu logiku, da li od te osobenosti koristi imaju različiti društveni i politički akteri na svjetskom nivou. Poseban slučaj na koji se usmjerava ova analize jesu procesi evropskih integracija i proširenja Evropske unije. Osjetljiv po pitanju kulture i identiteta, evropski projekat bi mogao predstavljati posebnu oblast za upotrebu (inter)kulturne komunikacije radi ispunjenja diplomatskih ciljeva.

Promjene u savremenom dobu, u različitim društvenim i političkim oblastima, pojačavaju dinamiku međunarodnih odnosa i nameću se kao nezaobilazan element svjetske politike. Nove tehnologije, kojima ili prethode ili ih slijede novine u znanjima i promišljanju društvene stvarnosti, ističu značaj razmjene informacija, poruka svih vrsta. Tok tih poruka postao je ključni element društva na početku XXI-og vijeka. Doba informacije se tako ogleda u izvorima, metodama, u izboru postupaka aktera svjetske politike, kako najmoćnijih, tako i malih ili tek nastajućih.²

Dijalog između subjekata međunarodnih odnosa istovremeno je postao neposredniji, kako su se putevi informacija otvarali za učesnike ove velike simboličke razmjene. Da bi zadržali korak u tom mehanizmu, akteri odlučuju kako će se prilagoditi na nove okolnosti, dok se javljaju i novi učesnici.

Ako i nije veliko otkriće ukazati na ove komunikacione procese, i dalje ostaje zadatak da se razumiju njihove posljedice, vrijednosti koje donose, politički efekti ili moguća upotreba. Taj pokušaj predstavlja opšti cilj ovog teksta, koji se bavi posebnom djelatnošću u komuniciranju društvenih i političkih subjekata na svjetskom planu. Ta posebna djelatnost je *kulturna diplomatija*, kao jedna od mogućih paradigmi međunarodnog komuniciranja danas. Rasvjetljavamo tako kulturnu diplomatiju kao spesijalizaciju međunarodne politike u svijetu poslije Hladnog rata, čak poslije i američke dominacije koja je obilježila sam kraj XX-og vijeka.³ Ovdje se postavlja pitanje kako kultura može da se konceptualizuje kao sredstvo međunarodne politike.

² Nye, J.S., *Power in the Global Information Age*, Routledge, New York, 2004, pp. 81/90.

³ F. Zakaria désigne l'époque actuelle par le terme symbolique du „monde post-américain“; Zakaria, F., *Postamerički svet*, Heliks, Smederevo, 2009.

Ni diplomatija nije bila pošteđena promjena u politici. Akteri i simbolički sadržaj diplomatije značajno su se izmijenili od pada Berlinskog zida. Adam Votson (Watson) sistematizuje te transformacije u tri kategorije: a) *šema* po kojoj funkcioniše savremeni svijet (s jednom supersilom i više konkurenata, pojava naznaka svjetske vladavine kroz saradnju sila); b) diplomatski kanali (nove tehnologije koje omogućuju sve neposredniji kontakt između vladajućih, uz slabo posredovanje tradicionalnih diplomatskih predstavnika); i c) raspon i predmet diplomatske razmjene (kontakti koji uveliko prevazilaze komunikaciju između vlada i prostiru se na široku lepezu aktera s različitim vrstama poruka).⁴

Jednu osnovnu misao u ovoj klasifikaciji ovdje valja precizirati. Votson za država formalno i tradicionalno shvatanje diplomatije – ona se prema njemu razlikuje od raznovrsnih simboličkih i kulturnih razmjena između različitih nivoa društvene i političke organizacije, između ostalog i po tome što je državna. Ipak, stvarnost poziva na novu konceptualizaciju *diplomatije*. Jer, s jedne strane, mnogobrojni nedržavni subjekti međunarodne politike dobijaju na važnosti i, s druge strane, i same države su sklone promjeni svog prekograničnog djelovanja.

Da bismo shvatili ulogu transformacija u međunarodnoj politici, od koristi je teorija Džejmsa N. Rozenaua (Rosenau). Nešto pojednostavljeno, njegov veliki teorijski doprinos proizilazi iz gledanja na savremeni svijet kao na sistem u stalnoj promjeni, s nestalnim i međusobno suprotstavljenim elementima. Takvim svijetom upravljaju složeni i protivrječni procesi.⁵ Ta promjena nije anomalija, već prema Rozenauu zavređuje da bude smatrana za suštinski sastavni dio stvarnosti. Sve pojave o kojima govori Rozenau su važne za ovu analizu: *bifurkacija* globalnog društva i *fragmegracija* svijeta. Prvi termin se odnosi na značajan rascjep – između države i drugih subjekata, institucija, organizacija, grupa ili čak pojedinaca koji svojom djelatnošću prelaze državne granice.⁶ Drugi ovdje navedeni termin označava dvostruki proces koji djeluje paradoksalno, ali koji se ostvaruje u svojoj unutrašnjih dinamici – s jedne strane, komunikacije i drugi oblici približavanja teritorija i osoba izazivaju opšte integrisanje na svjetskom nivou; s druge strane, lokalni, nacionalni i regionalni kolektiviteti štite svoju osobenost i traže status političkog subjekta, manje ili više institucionalizovanog.⁷ Ovi procesi rađaju novu strukturu aktera međunarodne politike. Strukturu koja više ne veliča države kao vrhovne međunarodne arbitre, filtere i posrednike, već

---

⁴ Watson, A., *Diplomacy. The Dialogue Between States*, London, 2005.

⁵ Rosenau, J.N., *Political science and political processes*, dans: Rosenau, J.N., *The Study of World Politics*, Vol. 1, Routledge, New York, 2006, pp. 39.

⁶ *Isto*.

⁷ Rosenau préfère le terme *fragmegration* à des termes comme „glocalisation“ (R. Robertson) et „regcal“ (régional+local, Tai et Wong) qui, eux aussi, mettent en avant les doubles processus contradictoires, mais les expressions *fragmentation* et *intégration* ont la signification plus large et assez générale pour désigner l'essence du phénomène.

uključuje različite aktere koji raspolažu moći, legitimitetom i upravljanjem i koji su isprepleteni. Ta nova središta subjektiviteta svjetske politike kod Rozenau se nazivaju *sphere of ovlasti (Spheres of Authority)*.⁸

Na nešto dugačiji način, ali s veoma sličnim pogledima, raznolikom i raslojenom strukturu u međunarodnoj politici ističu i savremeni autori iz realističkog kruga nauke o međunarodnim odnosima. Tačnije, iz verzije tog kruga koja se naziva *neoklasičnim realizmom*.⁹ Po tom viđenju, glavna pažnja u izučavanju međunarodne politike treba da se usredsredi na procese odlučivanja unutar države.¹⁰ Iako najveća važnost u tim procesima ipak pripada državi, usmjerenje prema donošenju odluka i osobama koje su u to uključene ukazuje na raznolikost aktera. Jer, da bi se došlo do odluke, posebno u uslovima pluralizma, pokreće se čitava mreža aktera unutar i oko institucija kojima pripada zvanična nadležnost odlučivanja.

U praksi, takva struktura je vidljiva svaki put kada neka transnacionalna kompanija, neka nevladina organizacija, politička ili paravojna grupa ispoljava moć uprkos nezadovoljstvu vlada. U posljednje vrijeme, uticaj velikih revizorskih kuća na međunarodnu politiku i ekonomiju, precizno ilustruje ideju o *sferama uticaja*. Iako te organizacije nemaju nadležnosti svojstvene državama, itekako su sposobne da utiču na politiku u međunarodnim okvirima. To pokazuje i uloga medija, reklamnih agencija, interesnih grupa i mnogih drugih nedržavnih aktera.

Vratićemo se nešto kasnije na pitanje kako takva struktura može uticati na diplomatiju i, dalje, na odnose među državama, čak i među kulturama. Za sada je dovoljno primijetiti da postoji veća raznolikost nego ranije po pitanju subjekata i sadržaja, a to se odnosi na diplomatiju (Votson) jednako kao i na međunarodnu politiku (Rozenau).

Kulturna diplomatija - specijalizacija interkulture komunikacije

Pojam kulturne diplomatije nije strogo u vezi sa strukturnim promjenama koje smo upravo vidjeli, ni hronološki ni posljedično, ali njen doprinos međunarodnoj politici je nesumnjivo ojačan usponom različitih aktera na političkoj sceni. Tačno je da tradicionalni pojam diplomatije, čak i one koja bi se nazvala

⁸ Rosenau, J.N., *Building blocks of a new paradigm for studying world politics*, dans Rosenau, J.N., op.cit. pp. 17.

⁹ R. Schweller, F. Zakaria, J. Snyder, pour n'en citer que quelques auteurs.

¹⁰ Kegli, Č.V., Vitkof, J.R., *Svetska politika*, Prometej, CEES, FPN Beograd, 2006, str. 95.

kulturnom, potpada pod upravu države.¹¹ Ipak, postavlja se pitanje u kojoj mjeri se koncept diplomatije može protegnuti i do nedržavnih aktera.

Opšte promjene u diplomatiji smo već predstavili, a sada je potrebno razraditi taj prikaz, kao i objasniti termine *kulturna diplomatija* i *javna diplomatija*.

Prva od njih je, s jedne strane, zamišljena kao „diplomacija uz pomoć kulture“, državna djelatnost kojoj je cilj promocija, čak i propaganda u inostranstvu. Kako pokazuje Džesika Džinou-Heht (Gienow-Hecht), ovo gledište bi moglo zadovoljiti objašnjenje pojma u nekim slučajevima, kao, na primjer, u predstavljanju SAD u svijetu tokom Hladnog rata.¹² Shvaćena tako, kulturna diplomatija predstavlja „projekciju meke sile (*soft power*)“, kazano terminima Dž. Naja (Nye).¹³ S druge strane, postoji i konkurentna definicija, koja je unekoliko rafinisana teleološki, ako ne i idealistički. Po tom shvatanju, koje prije svih iznosi Milton Kamings (Cummings), kulturna diplomatija je „upotreba kreativnog izraza i razmjene ideja, informacija i osoba kojoj je cilj unapređenje međusobnog razumijevanja“ preko državnih granica.¹⁴

Što se tiče drugog terminološkog razjašnjenja, ostavićemo po strani značenje termina *javna diplomatija* koje upućuje na otvorenu i vidljivu komunikaciju između država, za razliku od skrivenih, tajnih kontakata (kakvi su bili „pregovori“ koje je američki predsjednik i naučnik V. Vilson okrivio za obmanjivanje u vrijeme Prvog svjetskog rata).¹⁵ Naprotiv, usvajamo drugo značenje termina, koje predlaže A. Votson: javna diplomatija kao djelatnost „koja utiče na javno mnjenje u stranim zemljama, kao sredstvo uticaja na druge vlade“. ¹⁶ Taj uticaj je dalje razradila Nensi Snou (Snow) – ona razvrstava tri varijante diplomatskog djelovanja, u zavisnosti od aktera, tj. od učesnika u diplomatskoj komunikaciji. Te tri vrste su označene kao: a) „vlada prema vladi“ (tradicionalni način po vestfalskom modelu); b) „vlada prema javnosti“ (institucionalizovani tok informacija prema inostranstvu, onako kako Votson vidi javnu diplomatiju); i c)

---

¹¹ La diplomatie moderne est née dans les révolutions bourgeoises et nationales en Europe de la fin du 18e s., comme le montre le pionnier de la discipline, Edmund Burke, considéré comme l’auteur du terme même ; la diplomatie est depuis-là une pratique interétatique ; pour une présentation élaborée de la naissance de diplomatie en tant que pratique et discipline scientifique, voir le chapitre *The Nature of Diplomacy* dans Watson, A., *Diplomacy. The Dialog Between States*. pp. 1/8.

¹² Gienow-Hecht, J.C.E., *What are we searching for? Culture, Diplomacy, Agents and the State*, dans Gienow-Hecht, J.C.E., Donfried, M. (eds.), *Searching for a Cultural Diplomacy*, Berghahn Books, 2010, pp. 3.

¹³ Nye, J.S., *Isto*, pp. 90/92.

¹⁴ Cummings, M.C. Jr., *Cultural Diplomacy and the United States Government: a Survey*, Center for Arts And Culture, 2003, p.1, cité depuis : Schneider, C.P., *Cultural Diplomacy: Why It Matters, What It Can – and Cannot – Do?*, Annual Meeting of the American Political Science Association, Philadelphia, August 2006.

¹⁵ Watson, A., *Isto*.

¹⁶ *Isto*.

„javnost prema javnosti“ (što odgovara značenju kulturne diplomatije kakvo predlaže Kamings).¹⁷

U praksi američkog Stejt departmenta, kulturna diplomatija smještena je u temelje javne diplomatije. O tome svjedoči izvještaj Savjetodavnog komiteta o kulturnoj diplomatiji¹⁸ iz 2005. godine: „Kulturna diplomatija je glavni stub javne diplomatije; jer, kulturnom djelatnošću jedna nacija najbolje predstavlja sopstvenu sliku o sebi. Kulturna diplomatija može unaprijediti našu bezbjednost na raznovrsne suptilne i održive načine. Upravo je istorija zabilježila da je *američko kulturno bogatstvo igralo jednako važnu ulogu kao i vojno dejstvovanje u našem zauzimanju mjesta međunarodnog predvodnika*, uključujući i rat protiv terorizma. Jer, vrijednosti usađene u naše umjetničke i intelektualne tradicije predstavljaju bedem protiv mračnih sila.“¹⁹

Ovaj afektivni diskurs praćen je preporukama koje pozivaju da se uveća finansiranje kulturne diplomatije, da se neposrednije u njoj angažuje diplomatsko osoblje, da se umnože programi kulturne razmjene. Uopšte uzevši, cilj je bio da se udahne nova snaga kulturnom prisustvu SAD u svijetu, dvije godine od početka rata u Iraku. Kulturna diplomatija je tako mobilisana, barem na daklarativnom planu, kao sredstvo zaštite nacionalne bezbjednosti.

Ako ovako shvatimo ove ključne pojmove, kakav je njihov sadržaj i, posebno, koji su njihovi kulturni elementi? S obzirom da diplomatija prelazi nacionalne granice, njen komunikacioni ugao je uvijek više ili manje interkulturalan. Diplomatski odnosi se uvijek uspostavljaju sa onim „drugim“, sa saradnicima ili protivnicima smještenim s druge strane granica. Bezrazložno bi bilo proglašiti diplomatijom svaku komunikaciju koja prelazi državne granice, ali takva komunikacija u principu je neizostavan polazni element svake diplomatske djelatnosti. Nova kulturna diplomatija oslanja se na takvu komunikaciju i može za rezultat da ima i političko dejstvo. Pri tome se ne radi samo o komunikaciji kao sredstvu održavanja međunarodnih poslova, već se putem nje akteri svjetske politike predstavljaju, legitimizuju i čine da ih drugi prihvate kao takve. Ovo je još važnije u slučajevima kada država treba da prepozna i prizna nekog nedržavnog aktera kao subjekt s kojim ostvaruje odnos (kakva god mu bila priroda, od saradnje do sukoba). Bez demokratskog legitimiteta, ovlaštenja za upotrebu sile (u okvirima zakona) i važnog statusa pred međunarodnim pravom, nedržavni akteri međunarodne politike su to utoliko više što uspijevaju da budu *komuni-*

¹⁷ Snow, N., *Rethinking Public Diplomacy*, in: Snow, N., Taylor, P. M., *Routledge Handbook of Public Diplomacy*, New York, Routledge, 2009, pp. 6.

¹⁸ Advisory Committee on Cultural Diplomacy – l'existence même d'une telle institution montre en soi l'importance que les Etats-Unis accordent à la diplomatie culturelle.

¹⁹ *Cultural Diplomacy. The Linchpin of Public Diplomacy*, Report of the Advisory Committee on Cultural Diplomacy, U.S. Department of State, September 2005, pp. 1. (preveo i kurziv dodao Đ.T.).

katori. Ta *vidljivost* novih aktera nije ograničena na javno predstavljanje, publicitet, medijsko prisustvo, čak ni ono televizijsko ili *online*.²⁰ Kako objašnjava Žak Žerstle, (Gerstlé) u slučaju političkog komuniciranja, ograničavanje ove vrste vodi ka krajnjem pojednostavljenju pojmova politike i komunikacije, jer samo „[...] predstavlja tehničku koncepciju prve, a manipulativnu koncepciju druge“.²¹ Ako ovo uzmemo za polaznu tačku i proširimo tu logiku na pitanje međunarodnog komuniciranja političkih aktera, njihovo medijsko prisustvo postaje daleko više od pukog međunarodnog marketinga: ono je jedna od sila koje stvaraju veze, odnose i ostavljaju posljedice na javnost i politiku. Zaista, jedna video-poruka terorističke grupe koja preuzima odgovornost za napad i prijeti, ili pak reklama neke transnacionalne korporacije prikazana širom svijeta, zapravo su i političke činjenice, a ne samo predstave o činjenicama. Jer, poruka terorista je *način na koji djeluju* teroristi (šireći strah), a ne samo promocija, kao što i reklama čini sastavni dio djelovanja kompanije.

Na međunarodnom planu, takva uloga komuniciranja se prenosi na međukulturne odnose. Kontekst interkulturalnog komuniciranja odgovara stanju u savremenim međunarodnim odnosima, u duhu dvosmjernih procesa koji su ovde već predstavljeni. Povratak lokalnom, tradicionalnom, uporedo s globalizacijom kulture i identiteta, obilježava kulturni ugao društvenih i političkih promjena na početku XXI-og vijeka. Čak prije gotovo dvije decenije Majkl Federstoun je primijetio ove dvostruke procese: globalizacija može dovesti i do veće osjetljivosti za kulturne razlike.²² Tu se ne radi samo o osjetljivosti, već i o sasvim praktičnoj prednosti – mogućnosti da se novi kanali koriste da bi se neka kulturna osobenost prikazala, čak i razvila. Ipak, ukupni procesi su složeniji od toga, kako ukazuje Cvetan Todorov : „Velike tehnološke inovacije imale su posljedice po način života, ali nisu odmah dokrajčile raniji svijet [...] One su zapravo jedne do drugih nanizale kontraste, tako da arhaično graniči s ultramodernim. To istovremeno postojanje se osjeti kako unutar države tako i između država“.²³

Ova tačka gledišta u skladu je sa viđenjem *fragmeigrisanog* svijeta, da upotrijebimo termin Dž. Rozenaua. Svakako, bilo bi utopijski pri tome vjerovati da komunikacija može da ukloni razlike moći u svjetskoj politici, uprkos očiglednom porastu mogućnosti za „male“ da na međunarodnoj sceni dođu do izraza i čak stupe u odnose s drugim akterima. Razlika ostaje velika, prema Dž. Najju, iz najmanje četiri razloga. Prvo, ekonomska moć određuje stepen učešća u komunikacijskim i kulturnim razmjenama. Ovo jednako važi za obavještajne

---

²⁰ Riutort, P., *Sociologie de la communication politique*, La Découverte, Paris, 2007, pp. 96/98.

²¹ Gerstlé, J., *La communication politique*, Armand Colin, Paris, 2004, pp. 10

²² Đordano, K., *Ogledi o interkulturalnoj komunikaciji*, Biblioteka XX vek, Beograd, 2001, str. 205.

²³ Todorov, T., *La Peur des barbares*, Au-delà du choc des civilisations, Robert Laffont, Paris, 2008, pp. 14.

službe kao i za industriju zabave, za vojske kao i za produkcijske muzičke kuće. Drugo, konkurencija izaziva borbu za novim informacijama, koje su rijetke i samim tim skupe, u svakom smislu.²⁴ Treći razlog je prvenstvo nekih aktera u upotrebi informacione tehnologije: krugovi koji su na izvorištu neke inovacije uglavnom ostaju sposobniji da se njome služe. Naposljetku, *tvrda* moć, vojna (materijalna), i dalje je od značajnog uticaja na međunarodne odnose, na štetu aktera koji je imaju malo ili njome uopšte ne raspolažu.²⁵

Tokovi u savremenom svijetu tako i jačaju ulogu tradicionalnih aktera međunarodnih odnosa (npr. država), a istovremeno donekle idu u korist i jačanju novih učesnika. Ovi posljednji su važniji za ovu analizu, jer njihov doprinos međunarodnoj politici je od presudnog značaja za kulturnu diplomatiju.

Kulturni domen Evropske unije i kulturna diplomatija kao *evropski politički život*

U takvim tendencijama, gdje smjestiti Evropsku uniju, zasebnu političku formu čija priroda je i dalje predmet nepresušnih teorijskih i praktičnih debata?

Evropski politički projekat od svojih začetaka stvara nove oblike upravljanja, institucionalne i praktične inovacije. Kada su u pitanju komunikacija i kulturna razmjena preko državnih granica u EU, odnosi među državama i među njihovim građanima oslanjaju se na prirodu same evropske konstrukcije. Dakle, ako se primjenjuje realističko, međudržavno viđenje evropskih integracija, analiza treba da se usredsredi na diplomatiju u tradicionalnom smislu riječi. Nasuprot tome, ideja da EU predstavlja (ili može postati) nadnacionalni politički kolektivitet, iziskuje da se pažnja usmjeri na *evropsku kulturu* ili *evropski identitet* kao okvire analize.

Prema realističkom pristupu, evropski projekat se stvara prema interesima nacionalnih država, kao glavnog subjekta EU.²⁶ Prateći tu logiku, nameće se zaključak da odnosi među državnim vlastima upravljaju komunikacijskom razmjenom važnom za evropske integracije. S druge strane, ideja da se *gradi* posebna *zajednica*, prevazilazeći okvire države-nacije, zasniva se na pretpostavci da postoji dovoljan nivo identifikacije među „evropskim građanima“, koji tako dijele zajedničku istoriju, sličnu kulturu, proživljeno iskustvo, znanje – koji,

²⁴ Naj, Dž., *Kako razumjevati međunarodne odnose*, Uvod u teoriju i istoriju, Stubovi kulture, Beograd, 2006, str. 303.

²⁵ *Isto*, str. 304

²⁶ Moravcsik, A., *What Can We Learn from the Collapse of the European Constitutional Project?*, Politische Vierteljahresschrift 47, No. 2, 2006, pp. 219/241.

samim tim, omogućavaju zblježavanje evropskih nacija.²⁷ Markus Jahtenfuchs (Jachtenfuchs) ipak pokazuje da takva, konstruktivistička ideja nailazi na zid empirijske stvarnosti koja ne ide u prilog stvaranju evropske zajednice na osnovu ideja, vrijednosti, osjećanja pripadnosti.²⁸

Daleko od toga da je ideja o Evropi kao kulturnom prostoru svojstvena samo konstruktivističkim shvatanjima. Ona, takođe, ne podrazumijeva nužno postojanje integralne evropske kulture, nadnacionalne i odvojene od svojih sastavnica, lokalnih, regionalnih i nacionalnih, ili etničkih, vjerskih i jezičkih. Evropa kao zajednica je misao koja kruži i iznova se javlja, samo u novim kontekstima. Što se diplomatije tiče, „kulturna Evropa“ joj je kolijevka, budući da je diplomatija jedan od političkih, ali i kulturnih proizvoda Evrope.²⁹ Diplomacija i kulturna razmjena u Evropi dolaze iz iste prakse saradnje, makar ona služila samo da se prikriju prave namjere dominacije, uticaja i propagande. Kakva god bila prava priroda međunarodnih kontakata u evropskoj prošlosti, oni su zasigurno stvorili zaseban politički prostor. Već je vestfalski sistem stvorio mrežu međusobno komunicirajućih zemalja, koje je povezivala materijalna i simbolička razmjena. Edmund Berk, tvorac izraza *diplomacija*, naziva ovi mrežu „federalnim društvom, ili, drugim riječima, diplomatskom republikom“, dok Volter ovaj sistem smatra za „veliku republiku podijeljenu na više država“.³⁰ Francuska revolucija, napoleonski ratovi, građanski i nacionalni pokreti uprkos restauraciji, doveli su do stalnih promjena. Ipak, čak i u punom usponu države-nacije, tokom XIX-og vijeka, ideje u više zemalja pozivaju na ekonomsku i političku integraciju onoga što je, po njima, već bilo evropsko društvo – radi se o misliocima kao što su Viktor Igo, Đuzepe Macini, Ričard Kobden, Benžamen Konstan itd.³¹ Ipak, ovo viđenje „ne izdržava provjeru“³², imajući u vidu odlučujuću ulogu države i pragmatizam u evropskim poslovima, uključujući i sam projekat integracije.

Razumno bi, dakle, bilo utvrditi da integracija u Zapadnoj Evropi počiva na nacionalnom. Dalje, dok pitanja kulture i identiteta ostaju otvorena, među najvećim izazovima današnje Evrope, nadnacionalne tendencije začinju zajedničku diplomatsku i kulturnu akciju evropske zajednice. Istovremeno, države i društva u Evropi i dalje stvaraju veze putem komunikacije, ali i diplomatije, formalne i tradicionalne, kao i kulturne, posredne, javne. Eventualni kulturni centralizam pri tome bi mogao da izazove reakcije na kakve upozorava Kris Šor (Shore): „Ideja ‘evropske kulture’ bi tako mogla donijeti slavljenje središnje moći, pri-

---

²⁷ Jachtenfuchs, M., *Deepening and widening integration theory*, Journal of European Public Policy 9:4, August 2002, pp. 652/653

²⁸ *Isto.*

²⁹ Watson, *Isto*, pp. 85.

³⁰ *Isto.*

³¹ Magonette, P., *Le régime politique de l'Union européenne*, Presses de Sciences Po, Paris, 2006, pp. 33.

³² *Isto.*

je nego paradigmatu tolerancije na obodu. A koncentracija moći u centru nosi opasnost [...] da se izazove uznemirenost i ranjivost na periferiji, što se potom pretače u lokalni šovinizam i ksenofobiju.³³

Kulturna integracija je zaista jedan od glavnih izazova Evrope u XXI-om vijeku. Ako i nije racionalno zalagati se za nadacionalnu evropsku kulturu, moguće je svakako Evropu smatrati za kulturni i politički okvir koji obuhvata različite elemente. U svojim *osam teza o budućnosti Evrope*, E. Gidens preporučuje stvaranje evropskog identiteta i kulture na osnovu regionalnih i nacionalnih elemenata, po uzoru na SAD. Takva kultura, unekoliko „federalizovana“, trebalo bi da se, prema Gidensu, zasniva na osjećanju pripadnosti Evropi, koja bi prevazilazila ekonomsku, čak i političku konstrukciju Evropske unije.³⁴

Proširenje EU – prilika za kulturnu diplomatiju

Vratimo se na temu kulturne diplomatije i njene uloge u evropskim integracijama. U političkoj Evropi, sastavljenoj od različitih zajednica i država, ideja podsticanja političkih odnosa putem kulturnog sadržaja zaslužuje razmatranje i teoretizaciju. Da bi se valjano zaokružila i usmjerila analiza ove složene pojave, ovo pitanje se može ograničiti na slučaj proširenja EU na Zapadni Balkan.

Proširenje jasno pokazuje značaj kulturne dimenzije za Evropsku uniju. Prije nego što spomenemo najpoznatiji primjer za to, slučaj Turske, podsjetićemo da je kandidatura Maroka 1987. odbijena jer zemlja „nije evropska“, iako nijedan ugovor ne postavlja izričito granice kontinenta kao okvir za širenje EU.³⁵ Svakako, i turski slučaj: slab pomak u pregovorima od zvaničnog statusa kandidata, 1999. godine, često se objašnjava političkim i kulturnim razlikama između ove zemlje i ostatka Evrope.

Kako, imajući sve ovo u vidu, kulturna diplomatija utiče na proširenje na Zapadni Balkan? Kao prvo, ovaj region, iako se u nekim kulturološkim studijama predstavlja kao „drugo“ Evrope, zvanično nije isključen iz evropskog kulturnog kruga, barem što se tiče politika Evropske unije. To ga kvalifikuje za evropsku kulturnu razmjenu, kakvu smo do sada ovde predstavili. Štaviše, kulturna dimenzija je potpuno uklopljena u političko razmatranje pristupanja ovog regiona EU. Tome u prilog ide izvještaj Evropske komisije o Zapadnom Balkanu³⁶ iz

³³ Shore, C., *Inventing the 'People's Europe': Critical Approaches to European Community 'Cultural Policy'*, Man (New Series) 28, no. 4. (Dec., 1993), pp. 779/800.

³⁴ Gidens, E., *Evropa u globalnom dobu*, Clio, Beograd, 2009, str. 267/269.

³⁵ *Isto*, str. 270.

³⁶ Ce document définit la région en dénombrant les pays y appartenant de la manière suivante: „Albanie, Bosnie-et-Herzégovine, Croatie, ancienne République yougoslave de Macédoine, Mon-

2008. Postavljajući pravce budućeg pristupanja, Komisija ističe, između ostalog, i sljedeći cilj: „Pomoć Komisije razvoju civilnog društva i dijalogu s njim biće osjetno uvećana. Radi toga je pokrenut novi finansijski mehanizam.“³⁷ Komisija tome dodaje i potrebu da se poveća broj stipendija za studente na Zapadnom Balkanu, i to za studiranje u EU. Ova dva plana su dobri primjeri polja djelovanja kulturne diplomatije. Neposredno djelovanje prema javnosti i, štaviše, motivisanje za saradnju preko granica, zaista pripada onome što smo odredili kao kulturnu diplomatiju. Obrazovanje, javne aktivnosti poput građanskih inicijativa, predstavljaju pokretanje građanskog elementa preskačući tradicionalnu logiku hijerarhijskog međudržavnog komuniciranja.

Evropska komisija je, pri tome, daleko od toga da bude jedini nosilac kulturnih (a ujedno diplomatskih) strategija država EU. Nacionalni kulturni centri jasno pokazuju strukturu javnog djelovanja u regionu. Škole jezika, stipendije, programi kulturne razmjene, predstave, putovanja i boravci organizovani za građane zemalja Z. Balkana, samo su neki od primjera kulturne diplomatije koja djeluje u regionu. Da bi se ona učinila javnom, bližom građaninu, valja obezbijediti učešće javnih aktera, ublažiti upliv zvaničnih vlasti i ohrabrivati lični kontakt. Dolazimo time ponovo do modela „javnost prema javnosti“ o kojem govori N. Snou, s neizvjesnošću po pitanju rezultata i otvorenim pitanjem da li su integracija i približavanje krajnji ishod. Jer, ni prisustvo američke (sup)kulture na Balkanu nije nužno proizvelo pristalice američke politike. Naj taj rascjep ilustruje primjerom Srba za vrijeme bombardovanja Jugoslavije 1999: Srbi „nose farmerke, jedu u Mekdonaldu“, ali ipak podržavaju svoje snage na Kosovu i čak „koriste (američki) film *Wag the Dog* za izrugivanje Sjedinjenim državama“.³⁸ N. Snou podsjeća na slučaj Arapa i njihov stav u stilu „mrzimo vas, ali pošaljite nam još *Čuvara plaže!*“.³⁹ Svakako, konačne posljedice kulturne diplomatije zahtijevaju širu, dublju i dugoročniju analizu.

S druge strane, koje su mogućnosti za zemlje Zapadnog Balkana da kulturnom diplomatijom dopru do evropskih javnosti? Ovakva praksa pomogla bi da se međunarodna akcija učini raznovrsnijom, uključujući različite aktere. Ako pristupanje Evropskoj uniji zahvata sve društvene aspekte, logično je i da su njihovi različiti predstavnici pozvani da učestvuju u razmjeni poruka koja se tiče približavanja Uniji. Uloga nedržavnih subjekata je pri tome od posebnog značaja. Ovo se tiče kolektiviteta, zajednica i drugih grupa i organizacija. Iako

---

ténégro, Serbie et Kosovo, tel que défini par la résolution 1244/99 du Conseil de sécurité des Nations unies “.

³⁷ Commission des communautés européennes, *Balkans occidentaux: renforcer la perspective européenne*, Communication de la Commission au Parlement européen et au Conseil, Bruxelles, le 5.3.2008, COM(2008) 127 Final, pp. 25.

³⁸ Nye, J.S., *The same*, pp. 92.

³⁹ Snow, N., *The same*, pp. 4.

je njihovo djelovanje ograničeno kapacitetima, učešće im je omogućeno i može biti dio oruđa kulturne diplomatije.

Brojne su mogućnosti za takve aktere. Najprije, prisustvo u javnosti ih uključuje u društvene i političke igre u Evropi. Učestvovati u događajima, predstaviti se u medijima širom Evrope, reklamirati se, slati predstavnike u evropske zemlje [...] sve ove akcije doprinose vidljivosti. To važi podjednako za, recimo, Republiku Srpsku kao i za udruženja ili preduzeća. Pored vidljivosti, ovi akteri stvaraju i odnose koji svakako imaju i političku dimenziju. Kulturni kontakti mogu proizvesti politička dejstva, u najmanju ruku ulaskom određenih tema na dnevni red politike i javnosti u drugim zemljama. Primjer turskih televizijskih serija na Zapadnom Balkanu svakodnevno svjedoči o tome. Uprkos političkom otklonu i lošoj istorijskoj konotaciji Turske kod Srba i Hrvata, turske serije dostižu nezapamćenu popularnost na Balkanu, što za rezultat ima određenu „normalizaciju“ turskog prisustva u srpskom i hrvatskom društvu.⁴⁰ Ipak, rano je za zaključak o tome da li će ove serije imati istu sudbinu kao i američke – prema primjeru koji smo pokazali – ostavljajući jak kulturni uticaj, ali bez mnogo promotivnog učinka na polju politike.

U svakom slučaju, potrebno je primijetiti da svakodnevno prepoznavanje i moguće vrednovanje nekog sadržaja nije daleko od političkih efekata. U slučaju proširenja EU, čak iako su dominantni ekonomski, zakonodavni i politički procesi, kulturni odnosi (koji postaju diplomatski) mogu značiti dodavanje nedostajućih djelića na evropski politički mozaik.

Zaključci

Umjesto predstavljanja gotovih rješenja, prikladnije će biti da se podvuku ovdje izneseni elementi, značajni za politički život u Evropi i za proširenje EU. Oni proizlaze iz umnožavanja aktera i iz novih mogućnosti koje nudi međunarodna i interkulturalna komunikacija.

Kao prvo, tu je tendencija mogućeg politizovanja interkulturalnih kontakata. Svaka komunikacija može proizvesti politička dejstva, a u slučaju međunarodnog komuniciranja, taj efekat se može smjestiti pod okrilje kulturne diplomatije.

Dalje, važno je razlikovati kulturnu diplomatiju države, vođenu kao sredstvo projektovanja *meke sile*, od „kulturnih diplomatija», manje ili više planiranih,

⁴⁰ Tomić, Đ., *The 1001 Episodes: A Diplomatic Perspective to Turkish TV Series in the Western Balkans*, paper presented at the international conference „The EU as a global actor“, Berlin, July 2011: <http://www.culturaldiplomacy.org/culturaldiplomacynews/participant-papers/eu/Djordje-Tomic-The-1001-Episodes-A-Diplomatic-Perspective-to-Turkish-TV-Series-in-the-Western-Balkans.pdf>

koje preduzimaju nedržavni politički akteri, uključujući i teritorijalne kolektivite unutar država. S obzirom na veliki izbor mogućih „diplomacija“, od kojih svaka odgovara organizaciji kojoj pripada, možemo zamisliti veliku lepezu izbora akcije u cilju predstavljanja, promocije, pribavljanja naklonosti. To nipošto nije daleko od političkog uticaja, tim prije što se državna komunikacija prije prepoznaje kao propagandna, dok se ona od strane nedržavnih aktera vidi kao dio komunikacije „javnost prema javnosti“.

Pitanje uticaja takvog djelovanja ipak ostaje otvoreno. *Senzibilizacija* javnosti s druge strane državne granice mogla bi, u teoriji, da izazove željene rezultate za komunikatore, ali na osnovu pojedinačnih slučajeva bi trebalo utvrditi u kakvim uslovima je takav ishod moguć.

Literatura

1. Commission des communautés européennes, *Balkans occidentaux: renforcer la perspective européenne*, Communication de la Commission au Parlement européen et au Conseil, Bruxelles, le 5.3.2008, COM(2008) 127 Final.
2. *Cultural Diplomacy. The Linchpin of Public Diplomacy*, Report of the Advisory Committee on Cultural Diplomacy, U.S. Department of State, September 2005.
3. Đordano, K., *Ogledi o interkulturnoj komunikaciji*, Biblioteka XX vek, Beograd, 2001.
4. Gerstlé, J., *La communication politique*, Armand Colin, Paris, 2004.
5. Gidens, E., *Evropa u globalnom dobu*, Clio, Beograd, 2009.
6. Gienow-Hecht, J.C.E., Donfried, M. (eds.), *Searching for a Cultural Diplomacy*, Berghahn Books, 2010.
7. Jachtenfuchs, M., *Deepening and widening integration theory*, Journal of European Public Policy 9:4, August 2002.
8. Kegli, Č.V., Vitkof J.R., *Svetska politika*, Prometej, CEES, FPN Beograd, 2006.
9. Magnette, P., *Le régime politique de l'Union européenne*, Presses de Sciences Po, Paris, 2006.
10. Moravcsik, A., *What Can We Learn from the Collapse of the European Constitutional Project?*, Politische Vierteljahresschrift 47, No. 2, 2006.
11. Naj, Dž., *Kako razumevati međunarodne odnose. Uvod u teoriju i istoriju*, Stubovi kulture, Beograd, 2006.
12. Nye, J.S., *Power in the Global Information Age*, Routledge, New York, 2004.

13. Riutort, P., *Sociologie de la communication politique*, La Découverte, Paris, 2007.
14. Rosenau, J.N., *The Study of World Politics*, Vol. 1, Routledge, New York, 2006.
15. Schneider, C.P., *Cultural Diplomacy: Why It Matters, What It Can – and Cannot – Do?*, Annual Meeting of the American Political Science Association, Philadelphia, August 2006.
16. Shore, C., *Inventing the 'People's Europe': Critical Approaches to European Community 'Cultural Policy'*, *Man (New Series)* 28, no. 4., 1993.
17. Snow, N., Taylor, P.M., *Routledge Handbook of Public Diplomacy*, New York, Routledge, 2009.
18. Todorov, T., *La Peur des barbares. Au-delà du choc des civilisations*, Robert Laffont, Paris, 2008.
19. Tomić, Đ., *The 1001 Episodes: A Diplomatic Perspective to Turkish TV Series in the Western Balkans*, paper presented at the international conference *The EU as a global actor*, Berlin, July 2011: <http://www.culturaldiplomacy.org/culturaldiplomacynews/participant-papers/eu/Djordje-Tomic-The-1001-Episodes-A-Diplomatic-Perspective-to-Turkish-TV-Series-in-the-Western-Balkans.pdf>
20. Watson, A., *Diplomacy. The Dialogue Between States*, London, 2005.
21. Zakarija, F., *Postamerički svet*, Heliks, Smederevo, 2009.